

Poznámky na úplný okraj druhého dílu *Sporu o smyslu českých dějin*

Martin C. Putna

Autor této recenze nejprve připomíná, že si uvědomuje problematičnost žánru recenze. Své metodologické poznámky uložil do textů *Obnovení Zápisníku, vyhlazení recenzentů* (Souvislosti 2004, č. 1) a *Vyhlazení recenzentů II* (Souvislosti 2004, č. 2). Jádrem těchto reflexí je požadavek, aby recenzent předem jakýchkoli soudů definoval svou vlastní názorovou a osobní pozici vzhledem k tématu i žánru knihy i k osobě autorově – jinak budou jakékoli jeho soudy nepoctivé, neboť zamlčující předporozumění, které je vědomě nebo nevědomě spoluutvářelo.

Knihy Miloše Havelky *Spor o smysl českých dějin 1938–1989* je dílem, které má dvě roviny – ideovou a metaideovou. Autorem vybrané texty reflektují otázku „smyslu českých dějin“ v podstatě ze tří ideově dosti jasně definovaných pozic: katolické, evangelicko-masarykovsko-demokratické a (post)marxistické. Takovéto pozice se mohou různě proměňovat (a toto proměňování je jedním z nejzajímavějších aspektů Havelkova výběru), avšak zachovávají si své konstanty a své základní předporozumění. Autor pak výběrem a úvodní studií usiluje poskytnout co nejobjektivnější a nejnezaujatější – řekněme metaideové – představení problému pro čtenáře.

Práce, kterou autor vykonal shromážděním a komentováním tak různorodého materiálu, je hodna maximálního respektu a uznání. Respektu a uznání je hodna i obsáhlá recenze Jana Horského. Všechny další poznámky nechť jsou vnímány na pozadí tohoto zásadního respektu a uznání k práci autora i prvotního recenzenta.

Vzhledem k tématu práce autor této recenze pokládá za tím více nezbytné, aby definoval svou vlastní pozici k tématu i k osobám. Pokud jde o téma, autor této recenze se s tématem sporu o smysl českých dějin setkal mnohokrát ve své vlastní odborné práci, zvláště při přípravě prvního (1848–1918) a nyní i druhého (1918–1945) dílu *České katolické literatury*, kde je rovněž pojednáváno dílo a názory mnoha osobností, zastoupených v antologii Miloše Havelky (T. G. Masaryk, J. Pekař, F. X. Šalda, E. Rádl, K. Miklík, J. B. Čapek a další). Autor této recenze se názorově deklaruje jako katolík a antikomunista. Pokud jde o osoby: s autorem i s prvotním recenzentem se osobně zná, pracuje s nimi na jedné fakultě, nemá však vůči jednomu ani druhému jiné než profesionální vazby. Nespolupracoval s nimi na žádném konkrétním projektu ani s nimi nevedl žádný druh sporu. Teprve vzhledem k takto vymezené pozici recenzenta je možné zaujmout stanovisko ke knize Miloše Havelky. Z ní plyne, že jeho následující poznámky budou ovlivněny názorově, nikoli osobně. Z ní pak musí zaznít jedna zásadní námitka.

Tato námitka zní: úsilí autora knihy postavit se do pozice „metaideové“, do pozice objektivního historika sporu, je sice od autora práce podobného druhu jakoby automaticky očekáváno, avšak v praxi není možné tuto pozici stoprocentně dodržet. Nikoli z deklarace autora knihy, ale z jeho výběru textů do antologie a z některých formulací v úvodní studii vyplývá, že ze tří výše jmenovaných názorových proudů je mu nejbližší proud (evangelicko)-masarykovsko-demokratický, zatímco proud katolický hodnotí spíše „zvnějšku“ a se zřetelnou distancí.

To je jeho legitimní volba, stejně oprávněná, jako by byla volba opačná: každý interpret rozdílných historických tradic (autora této recenze nevyjímaje) by si však měl v takovém případě být o to více vědom rizika při svém posuzování „svého“ a „toho druhého“. Postoj Miloše Havelky rozhodně nelze označit za „protikatolický“, ba autor dělá vše pro to, aby takový nebyl. Nelze však nevidět, že se i při vši své erudici pohybuje v systému katolických ideologemat a na katolické kulturní scéně méně suverénně než v prostoru masarykovské tradice, což pak nutně ovlivňuje jeho výběr a hodnocení.

Ve výběru autorů se to ukazuje například takto: zatímco výběr autorů evangelické a/nebo masarykovské obedience je velmi reprezentativní (J. L. Hromádka, O. Odložilík, E. Kohák, V. Černý, B. Komárková atd.) – pokud to autor recenze může posoudit! –, výběr katolických autorů za takový prohlásit nelze. Katolické autory, které do antologie Miloš Havelka vybral, hodnotí víceméně na základě těchto vybraných jednotlivých textů, nikoli však na základě kontextu jejich díla. V důsledku toho pak může být zkreslen jejich profil.

To se ukázalo v případě Konstantina Miklíka. Ten je v obou svazcích představen jako bezmála světlá výjimka mezi katolíky proto, že se ve sporu Masaryk-Pekař postavil na stranu Pekařovu, avšak není brán v potaz celek jeho díla, z něhož Miklík naopak vystupuje jako bytostný antidemokrat (*Knihy o dobrém zřízení státu*), v oboru literární kritiky antiumělecký, úzkoprsý moralista (*Klíč k dobré literatuře*) a obecně jedna z nejproblematictějších postav katolické scény první a druhé republiky.

Zařazení textu Františka Schwarzenberga je jistě chvályhodné, avšak František Schwarzenberg se otázkou českých dějin jinak téměř nezabýval, vůbec nebyl historik a téměř vůbec nežil ve Vídni (jak tvrdí biografická poznámka). Místo něho tu měl být jeho bratr Karel VI. Schwarzenberg, který byl historik a žil část života ve Vídni, pro kterého byla naopak otázka smyslu českých dějin celoživotním zájmem a který tradiční katolicko-konzervativní pozici velmi zajímavým způsobem posunul.

Josef Bezdíček, zařazený do antologie, nemá v dějinách české katolické kultury žádné významné místo. Včlenění jeho textu jakožto příkladu „pokleslé podoby katolicko-konzervativního pojetí českých dějin a jeho bezradnosti vůči realitě“ (s. 40) je zcela zbytečné. Nejde o to, že by neměly být připomínány pozice kato-

lických autorů, které se jeví jako problematické, jak se o to naopak snaží někteří katoličtí interpreti, naopak. Měly by však být připomínány ty, které jsou při vši problematickosti nějak originální nebo výrazné. Místo Bezdíčka mohl být z katolických exulantů zařazen kupříkladu Bohdan Chudoba, který v exilu dospěl na pozoruhodné, byť krajně kontroverzní názorové pozice.

Z dalších představitelů katolického myšlení o českých dějinách scházejí v prvním i v druhém díle tak výrazné a individuální osobnosti „pravíčové“ jako Jaroslav Durych, Jan Scheinost či Rudolf Ina Malý, nebo naopak „levíčové“ jako Adolf Kajpr.

Autor recenze si velmi dobře uvědomuje, že je vůči autorovi knihy ve výhodě, neboť on se katolickou scénou systematicky zabývá. Rovněž si uvědomuje, že v podobné pozici by se ocitl sám, kdyby sestavoval podobnou antologii – jen by námitka zazněla z opačné strany. Autor recenze však znovu zdůrazňuje, že jeho námitka zazněla na pozadí zásadního respektu k vykonané práci, která bude pro příští léta jednou z orientujících knih v tomto oboru.

Měl-li by autor recenze – po vzoru recenzenta prvotního – vyzvednout jeden text, který je jeho vlastního stanovisku k problému nejbližší, „hlasoval“ by pro text katolického exilového teologa Karla Skalického, který se pokouší vnímat jednotlivé tradice jako vrstvy dějinně národního vědomí, které různým způsobem prorůstají do naší současnosti a které nemusejí nutně stát proti sobě. V tomto ohledu editor podle našeho soudu význam Skalického nedocenil. Skalický totiž tradiční kontradikci katolických a evangelických postojů svou koncepcí „vrstev“ nejen překonává, ale přímo předjímá stanovisko velmi typické pro dnešní, nikoli metaideový, ale postideologický stav. Stav, v němž se stále řidčeji vyskytují katolické, masarykovské či evangelicko-masarykovské postoje v čisté podobě a stále více jsou nahrazovány individuální percepcí, kombinací a interpretací prvků ze všech těchto vrstev.

Jen jedno stanovisko by mělo být nadále ve slušné společnosti nepřijatelné, jen k jednomu stanovisku není možné přistupovat s metaideovou neutralitou či postideologickou lhostejností: ke komunismu ve všech jeho variantách. Problém komunismu totiž nebyl ještě dostatečně posouzen z hlediska morálního. I k tomu poskytuje Havelkova antologie příležitost. Texty z pera disidentských (post)komunistických autorů, nejnápadněji z pera Luboše Kohouta, totiž vykazují tak tvrdošíjně odmítání jakékoli sebereflexe („pozitivní geneze marxistické historiografie od roku 1945 do období normalizace“, „plnokrevný vstup naší marxistické historiografické formující se školy“ – s. 387), že vedou čtenáře spontánně k postoji právě opačnému, což může recenzenta antikomunistu jenom těšit.

Martin Putna (1968) působí na Fakultě humanitních studií UK, 11933@fhs.cuni.cz